

Klaipėdos
universitetas

Baltijos regiono istorijos ir
archeologijos institutas

LITUOVOS ISTORIJOS
INSTITUTAS

VYTAUTO DIDŽIOJO
UNIVERSITETAS
MCMXXII

XIII nacionalinis istorijos ir archeologijos krypties doktorantų seminaras

2023 m. rugpjūčio 24–25 d., Klaipėdos universitetas

[Herkaus Manto 84, Klaipėda]

Rugpjūčio 24 d., ketvirtadienis		
12:00–12:10	Seminaro atidarymas (Klaipėdos universiteto aula)	
12:10–13:10	Plenarinė diskusija: Kas yra mokslinė problema istorijos ir archeologijos tyrimuose? Moderuoja Liutauras Kraniauskas (Klaipėdos universitetas). Diskutantai: Audronė Bliujienė (Klaipėdos universitetas), Vaida Kamuntavičienė (Vytauto Didžiojo universitetas), Valdemaras Klumbys (Lietuvos istorijos institutas), Arūnas Streikus (Vilniaus universitetas)	
13:15–13:55	Lukas Gaižauskas (Lietuvos istorijos institutas), Mezolito stovyklaviečių vidinės struktūros tyrimai: Gailiūnų 2 ir Varėnės 2 stovyklų atvejai	Dovilė Čypaitė-Gilė (Vilniaus universitetas), Emigracija kaip kasdienybė. Lietuvos žydų migracijos tinklaveika 1918–1939 m.
13:55–14:35	Mantas Valančius (Lietuvos istorijos institutas), Cheminių ir fizikinių metodų pritaikymas Lietuvos geležies amžiaus keramikai tirti	Julijana Andriejauskienė (Lietuvos istorijos institutas), Kauno žydai Lietuvos Respublikoje (1918–1940 m.): tarp akulturacijos, integracijos ir segregacijos
Kava		
14:50–15:30	Aurelija Zagurskytė (Vilniaus universitetas), Paukščiai Lietuvos zooarcheologinėje medžiagoje: pagrindiniai klausimai ir preliminarūs rezultatai	Aigustė Starkutė (Lietuvos istorijos institutas), Prostitucija užsiimančių asmenų kontrolė sovietinėje sveikatos apsaugos sistemoje
15:30–16:10	Rūta Brindzaitė (Vilniaus universitetas), Tikslesnės mitybos rekonstrukcijos link: dantino inkrementų metodo galimybės ir taikymas	Kotryna Bėčiūtė (Vilniaus universitetas), Laisvės iliuzija? Erotikos ir pornografijos reguliavimas nepriklausomybę atkūrusioje Lietuvoje

	Kava
16:25–17:05	Vigilija Pilkauskienė (Vilniaus universitetas), GIS technologijų pritaikymas tiriant tarpukario Lietuvos kaimo sodybų modernizaciją: geografinių erdvinių duomenų analizė
17:05–17:55	Justina Minelgaitė-Plentienė (Klaipėdos universitetas), Kulinarinė literatūra Lietuvos gastronomicinėje kultūroje 1925–1940 m.
Rugpjūčio 25 d., penktadienis	
09:30–10:10	Rimantas Bedulskis (Lietuvos istorijos institutas), Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės upių uostai XVI–XVIII a.: struktūra ir infrastruktūra
10:10–10:50	Adomas Žirlys (Vilniaus universitetas), Pirmosios Lietuvos Respublikos susisiekimo politika
	Kava
11:05–11:45	Lukas Pocius (Lietuvos istorijos institutas), Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijos fondas: jo galimybės ir trūkumai
11:45–12:35	Martynas Butkus (Vytauto Didžiojo universitetas), Lietuvos draugijos 1905–1915 metais: organizatorių portretas ir organizavimosi iššūkiai
	Pietūs
13:10–13:50	Nerijus Černius (Klaipėdos universitetas), Karo prievolė Lietuvoje 1919–1940 m.
13:50–14:30	Renata Rachmanovaitė (Klaipėdos universitetas), Sportas Lietuvos kariuomenėje tarpukariu remiantis leidinio „Karys“ kiekybiniu ir kokybiniu analizės metodu
	Kava

Informacija seminaro klausimais: Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas, Herkaus Manto 84, Klaipėda, tel. 8 46 398 806, el. p. briai@ku.lt

Pranešimų anotacijos (abėcėlės tvarka)

Julijana Andriejauskienė (Lietuvos istorijos institutas, II metai)

Kauno žydai Lietuvos Respublikoje (1918–1940 m.): tarp akultūracijos, integracijos ir segregacijos

Doktorantų seminaro metu bus pristatyta disertacijos tema ir nagrinėjami probleminiai aspektai: žydų pabėgėlių grįžimas į Kauną po Pirmojo pasaulinio karo, jų statusas, santykis su naujai susikūrusia valstybe, grįžusiųjų pabėgėlių integracijos į Kauno žydų bendruomenę procesas, valstybės politika žydų pabėgėlių atžvilgiu, pilietybės suteikimo aspektai; kokiomis formomis vyko kultūrinė veikla – žydų bendruomenės viduje ar kartu su dominuojančia visuomene, toks pat klausimas keltinas apie laisvalaikio formas; Kauno žydų lingvistinės preferencijos; kiek reikšmingai pasikeitė tarpkonfesinis „darbo pasidalijimas“, egzistavęs XIX a., ir kokią įtaką šiai sričiai darė valstybės politika, ekonomikos modernizacija ir kiti procesai, Kauno žydžių moterų atėjimo į „vyriškas“ profesijas ir Lietuvos verslą procesus. Kartu pranešime ketinama analizuoti, kaip antisemitizmo stiprėjimas / silpnėjimas veikė akultūracijos procesus tarp Kauno žydų.

Seminaro metu bus pristatyti tyrimo tikslai, uždaviniai ir metodologinės priegigos. Išsamiau bus aptarta konkreti tiriamoji problema, susijusi su tyrimo objektu – Kauno žydai ar Kauno žydų bendruomenė? Bus pristatyti tarpiniai tyrimo rezultatai – kaip save identifikavo tarpukario žydai ir kaip identifikavo „kiti“.

Rimantas Bedulskis (Lietuvos istorijos institutas, II metai)

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės upių uostai XVI–XVIII a.: struktūra ir infrastruktūra

Pranešime, remiantis istoriniais šaltiniais, kartografinė ir ikonografinė medžiaga bei archeologinių tyrimų ataskaitomis, bandoma rekonstruoti LDK upinių uostų struktūrą ir infrastruktūrą XVI–XVIII a.

Pirmiausia aptariamas sąvokų „uostas“, „prieplauka“ turinys, vartoseną ir problematiką šaltiniuose. Remiantis XVI–XVIII a. šaltiniais, galimi du upių uosto sąvokos apibrėžimai – plačiąja ir siaurąja prasme. Plačiąja prasme visas miestas, esantis šalia upės, kuriame vyksta aktyvi prekyba, vadinamas uostu (lot. *portus*, lenk. *port*, rus. *порт*). Siaurąja prasme uostas – miesto dalis prie upės su pastatais ir įrengimais, reikalingais aptarnauti laivus. Mažesniuose miesteliuose ar privačiose valdose buvo įrengtos prieplaukos (lenk. *przystań*, rus. *пристань*). Deja, iš tirtų šaltinių ir istoriografijos sunku pasakyti, kuo toks įvardijimas skyrėsi. Veikiausiai šios sąvokos vartotos kaip sinonimai arba jomis buvo nusakomas uosto mastas.

Tiriant ankstyvuosius uostus susiduriama su problema, kad žinoma apie jų egzistavimą, tačiau nieko negalima pasakyti apie tai, kaip jie atrodė. Kartais tai galėjo būti tik patogi upės vieta su smėlėtu krantu, kuris tiko laivams priplaukti, prekėms pakrauti ar iškrauti. Tačiau bent jau pagrindiniuose upių uostuose būta ir sudėtingesnių uosto konstrukcijų – mediniais poliais ir akmenimis sutvirtintų krantinių bei įvairios paskirties pastatų: sandėlių, kuriuose saugomos prekės; kai kuriuose uostuose buvo įrengtos laivų statyklos ir remonto dirbtuvės; o Breste, Gardine, Jurbarke, Kaune, Vitebske veikė muitinės.

Pranešime nagrinėjami keli uostų, įsikūrusių prie skirtingų LDK upių, pavyzdžiai (Gardinas, Kaunas, Kėdainiai, Mogiliavas, Rečycas, Vilnius, Vitebskas ir kt.), aptariamos dvarų ir mažesnių miestelių prieplaukos.

Kotryna Bėčiūtė (Vilniaus universitetas, II metai)

Laisvės iliuzija? Erotikos ir pornografijos reguliavimas nepriklausomybę atkūrusioje Lietuvoje

Apie erotiką ir pornografiją imame kalbėti labai vėlai – tik XX a. 10-ajame dešimtmetyje šių sąvokų opozicija pakeičia ligtolinį svarstymą apie vaizdus ir tekstus, pagrįstą meno ir pornografijos priešprieša. 1990 m. atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, naujai besiformuojanti viešoji seksualumo kultūra buvo labai dinamiška, o erotikos kategorija pradėta vartoti ne tik apibrėžiant naujas meno ir kultūros apraiškas kultūriniame ar socialiniame diskurse, bet ir teisinėje bei administracinėje sferoje. Nepaisant demokratizacijos procesų, gana greitai buvo nuspręsta, kad seksualinis turinys viešojoje erdvėje reikalauja griežtos valstybės priežiūros ir kontrolės. Šiam tikslui pasiekti įkurta

Spaudos kontrolės valdybos ekspertų komisija erotinio pobūdžio spaudai reguliuoti, o miestų savivaldybės įpareigos kontroluoti erotinio pobūdžio spaudos, renginių ir įvykių sklaidą savo teritorijoje.

Šiame pranešime bus analizuojami kriterijai, kuriuos šios institucijos taikė vertindamos ir kontroliuodamos erotinį ir pornografinį turinį bei jo sklaidą viešojoje sferoje. Remiantis archyviniais dokumentais, komisijų veiklos ir posėdžių protokolais, teigiama, kad šios komisijos turėjo plačią autonomiją ir ne tik siekė atlikti paskirtas pareigas, bet ir proaktyviai ėmėsi tam tikro inkvizitorių ar moralės policininkų vaidmens. Seksualizuotą turinį iš esmės siekta ne reguliuoti (pavyzdžiui, remiantis nustatytu amžiaus cenzu), o bandyta ir apskritai eliminuoti: skatinant pakeisti jį visai kitokio pobūdžio medžiaga, darant įtaką tokią medžiagą kuriantiesiems ar siaurai lokalizuojant erotizuotą / pornografinę medžiagą miesto pakraščiuose, šalinant ją iš viešųjų miesto erdvių. Lyties ir seksualinės orientacijos aspektas erotizuoto pobūdžio medžiagoje turėjo įtakos komisijos veiklai ir sprendimams, tai reiškia, kad pvz., vyro ar moters nuogo kūno demonstravimas arba heteroseksualiems ir homoseksualiems asmenims skirta erotika vertinta nevienodai. Transformacijos laikotarpiu vyravo tendencija riboti seksualizuotą turinį remiantis homogeniškos ir heteronormatyvios visuomenės suvokimu, tačiau taip pat šiuo laikotarpiu ėmė nykti ribos tarp viešosios ir privačios sferų, radosi naujos „viešo intymumo“ formos, o pornografija, erotika ir kiti seksualinio pobūdžio vaizdai, tekstai bei paslaugos tapo daug prieinamesni nei anksčiau.

Rūta Brindzaitė (Vilniaus universitetas, II metai)

Tikslesnės mitybos rekonstrukcijos link: dentino inkrementų metodo galimybės ir taikymas

Žmonių mitybos rekonstrukcija, besiremianti stabilijų izotopų – anglies ir azoto – matavimais šiuolaikinėje archeologijoje yra visuotinai pripažįstama ir nusistovėjusi praktika. Įprastai tokios mitybos analizės reprezentuoja kelių metų ar net kelių dešimčių metų prieš mirtį mitybos vidurkius, kurie leidžia daryti tik sąlygines išvadas apie maitinimosi ypatumus ir pokyčius praeityje. Pastaraisiais metais standartinius bendruosius kaulų ir dentino kolageno matavimus papildė dentino inkrementų metodas, kuris įgalina atkurti ne tik individualią gyvenimo istoriją, bet ir suteikia jai kur kas didesnio tikslumo. Preciziškesnė laiko rezoliucija mitybos rekonstrukcijoje leidžia nustatyti žindymo trukmę, nujunkymo praktikas, streso epizodus ir kitus galimus mitybinius pasikeitimus pusmečio ir / ar metų tikslumu.

Šio pranešimo tikslas – pristatyti dentino inkrementų metodo taikymą stabilijų izotopų analizėje, aptarti metodo galimybes ir pasidalyti pirmaisiais pilotinės studijos rezultatais. Pilotinei studijai pasirinkti įvairaus amžiaus suaugę ir nesuaugę individai, palaidoti XVI–XVII a. Vievininkų senkapyje (N=89). Remiantis Beaumont ir Montgomery (2015) protokolu, rekonstruota devynių individų mityba, apimanti laikotarpį nuo gimimo iki maždaug dešimties metų, taip pat papildomai rekonstruota ir suaugusiųjų mityba bei atlikta paleopatologinė analizė. Nustatyti skorbuto, rachito ir mažakraujystės atvejai vaikystės neišgyvenusių individų griaučiuose rodo nepakankamą apsirūpinimą maisto medžiagomis Vievininkų kaimo bendruomenėje, o vaikystę išgyvenusių individų dantys rodo nespacificinio streso epizodus ankstyvojoje vaikystėje. Tokie kompleksiški tyrimai ne tik praplečia mitybos rekonstrukcijos galimybes, bet ir esmingai prisideda prie vaikystės temos plėtojimo LDK istoriografijoje.

Martynas Butkus (Vytauto Didžiojo universitetas, II metai)

Lietuvos draugijos 1905–1915 metais: organizatorių portretas ir organizavimosi iššūkiai

Laikotarpiu nuo 1905–1907 metų revoliucijos iki Pirmojo pasaulinio karo Rusijos imperijos lietuviškose gubernijose sparčiai steigėsi lietuvių, lenkų bei žydų kultūros ir švietimo draugijos. Po revoliucijos net ir vėl sugriežtėjus cariniam režimui, lietuvių kultūrinės veiklos sąlygos buvo nepalyginamai geresnės nei iki tol. Iš esmės šiuo laikotarpiu padedami Lietuvos pilietinės visuomenės pagrindai, ant kurių galėjo atsistoti 1918 metais nepriklausomybę paskelbusi Lietuvos valstybė.

Nepaisant iki tol egzistavusių draugijų, nelegalių lietuvių studentų ir moksleivių kuopelių, knygnešių tinklų, viešos pilietinės veiklos patirtys buvo menkos. Dėl to kyla klausimas, kaip po 1905 metų įvyksta toks žymus visuomeninio gyvenimo pakilimas ir spartus naujų draugijų kūrimasis? Tai ypač aktualu lietuviškų draugijų atveju: didžioji jų dalis kuriasi mažuose miesteliuose ir kaimuose, kartu turėdamos spręsti ir neraštingumo bei kitas socialines problemas.

Pranešime, remiantis to meto periodine spauda, įvairių draugijų veikėjų biografijomis bei ne itin gausia draugijų archyvine medžiaga, gilnamasi į besikuriančių lietuviškų draugijų organizatorių portretą bei jų motyvacias. Bandoma atsakyti, kokią įtaką visuomeninės veiklos pakilimui padarė ankstesnės slaptų draugijų patirtys, kiek remtasi Vakarų Europos, kitų Rusijos imperijos bei regiono draugijų patirtimis. Aptariami draugijoms ir jų organizatoriams natūraliai kilę iššūkiai: organizatorių trūkumas ir narių aktyvumas, pasaulėžiūriniai konfliktai tarp draugijų, mokymasis veikti organizacijoje.

Nerijus Černius (Klaipėdos universitetas, I metai)

Karo prievolė Lietuvoje 1919–1940 m.

Po Pirmojo pasaulinio karo Rytų Baltijos regiono šalys, paskelbusios nepriklausomybes, susidūrė su būtinybe ginti valstybingumą karinėmis priemonėmis. Vienu iš atkurtos valstybės saugumo garantų tarpukariu turėjo tapti jos kariuomenė. Vykstant Nepriklausomybės kovoms ir pritrūkus savanorių, kaip vienas iš esminių Lietuvos kariuomenės komplektavimo elementų 1919 m. kovo 5 d. *de jure* įvesta karo prievolė. Karo prievolės instituto įtvirtinimas išryškino Lietuvos piliečių santykį su valstybe ir visuomene, taip pat suponavo vyrų (ne)norą tarnauti Lietuvos kariuomenėje.

Doktorantų seminaro metu bus pristatyta disertacijos tema, dėmesį kreipiant į du pagrindinius probleminius aspektus. Pirmasis jų susijęs su Lietuvos Respublikos piliečių noru tarnauti Lietuvos kariuomenėje. Antrasis aspektas – karo tarnybos vengimo reiškinys. Remiantis šaltiniais, siekiama išryškinti pagrindines subjektyvias ir objektyvias (vidines ir išorines) karo tarnybos vengimo priežastis (politinės, institucinės, ekonominės, socialinės, kultūrinės) ir būdus (metodus) (kyšininkavimas, dokumentų klastojimas, savęs žalojimas, ligų simuliacijos, naudojimas įstatymo nustatytais karo tarnybos atidėjimo ar atleidimo išimtimis, sąlygomis, spragomis ir kt.). Siekiama išanalizuoti vengimo tarnauti kariuomenėje strategiją. Atsižvelgiant į pristatytus pagrindinius tyrimo probleminius aspektus, norima nustatyti, patikrinti ir empiriniais duomenimis pagrįsti (ne)norą tarnauti Lietuvos kariuomenėje priežastis ir būdus (metodus) bei šių reiškinų reguliavimo praktiką. Todėl tyrimas plėtojamas ieškant tvirtesnio kai kuriais atvejais prielaidomis likusių teiginių pagrindimo.

Taigi tyrimo probleminiai aspektai apima karo prievolės reiškinį ir (ne)norą tarnauti kariuomenėje fenomeną karo ir taikos meto sąlygomis.

Dovilė Čypaitė-Gilė (Vilniaus universitetas, IV metai)

Emigracija kaip kasdienybė. Lietuvos žydų migracijos tinklaveika 1918–1939 m.

Rengiamos disertacijos tema – „Žydų emigracija iš Lietuvos 1918–1939 m.: proceso rekonstrukcija“. Doktorantų seminare bus pristatomi tyrimų rezultatai, susiję su Lietuvos žydų emigracijos tinklaveika (angl. *migration networks*) 1918–1939 m. Pranešimu siekiama atsakyti į šiuos klausimus:

- Kas būdinga Lietuvos žydų emigracijos tinklaveikai 1918–1939 m.?
- Kaip ryšiai tarp gyvenančių žydų Lietuvoje ir emigrantų veikė migracijos (ne)pasirinkimą? Kaip asmenys buvo išlydimi į kelionę?
- Kokią įtaką procesui darė Lietuvos diplomatinė institucijų santykiai su Lietuvos žydų emigrantų bendruomenėmis?

Disertacijoje Lietuvos žydų emigracijos procesas suvokiamas kaip kasdienio gyvenimo elementas: turint omenyje migracijos mastus (iki Antrojo pasaulinio karo iš Rytų Europos emigravo daugiau nei 3 mln. žydų); Lietuvos žydų išėivių bendruomenių (organizacijų) veiklą; komunikacijos bei infrastruktūros plėtrą Europoje bei socioekonominės šalies problemas, kurios skatino migraciją iš Lietuvos.

Pranešimu taip pat siekiama atkreipti dėmesį į istoriografijoje, susijusioje su emigracija iš Lietuvos 1918–1939 m., dažnai suabsoliutinamą ekonominės migracijos sampratą. Prasta ekonominė padėtis pati savaime neskatina migracijos ir negali būti vertinama kaip pagrindinis migracijos veiksnys. Žmogus gali turėti ekonominių motyvų, tačiau tai nereiškia, kad jis pasirenks migracijos strategiją. Antra vertus, ekonominių motyvų turintis asmuo gali nuspręsti migruoti, tačiau emociniai šeimos ryšiai gali slopinti migraciją, ir priešingai – kai ryšiai yra silpni, tai gali ją paskatinti.

Lukas Gaižauskas (Lietuvos istorijos institutas, III metai)

Mezolito stovyklaviečių vidinės struktūros tyrimai: Gailiūnų 2 ir Varėnės 2 stovyklų atvejai

Mezolito stovyklavietės yra didžiausia ir labiausiai prieinama šaltinių grupė, kurią įmanoma pasitelkti nagrinėjant šio laikotarpio bendruomenių socialinę organizaciją, buitį ir gyvenviečių sistemas. Vis dėlto apie daugelį stovyklaviečių aspektų tenka spręsti remiantis beveik be išimties tik titnago ir akmens radiniais, pasklidusiais žmonių gyvenamosios ir ūkinės veiklos vietose. Siekiant prakalbinti šiuos efemeriškus stovyklų pėdsakus ir išgauti kiek įmanoma daugiau informacijos apie juos palikusias bendruomenes, būtina tyrinėti vidinę gyvenviečių struktūrą. Pasitelkus erdvinę analizę, titnago radinių funkcinių ir technologinių charakterizavimą bei refitingą, galima užčiuopti gyvenviečių struktūros tendencijas, bylojančias apie mezolito bendruomenių dydį, ūkį, mobilumo ir gyvenviečių sistemos ypatumus.

Šis pranešimas skiriamas dviejų stovyklaviečių arba atvejų aptarimui. Pirmiausia siekiama pristatyti Gailiūnų 2 stovyklos, datuojamos 7-ojo tūkstantmečio pr. Kr. viduriu, tyrimų rezultatus. Ši stovykla priskirtina retai Lietuvos archeologijoje objektų kategorijai – vienalaikėms stovykloms be kitų laikotarpių priemaišos. Išskirtinės sąlygos atskleidžia Gailiūnų 2 stovyklos vidinę sandarą gerokai ryškiau nei tai buvo įmanoma kituose objektuose, todėl šios stovyklos atvejis gali būti pritaikomas bei naudojamas lyginti su kitais mezolito objektais, kurių vidinė struktūra stipriai paveikta pakartotinio apsistojimo toje pačioje vietoje. Antroji pranešimo dalis skirta įvairialaikės Varėnės 2 stovyklos tyrimams. Siekiama parodyti, kad, nepaisant daugiasluoksni stovyklos pobūdžio, tam tikros sąlygos – specifinės titnago žaliavos radinių paplitimas, spėjamų įgilintų pastatų egzistavimo faktas bei radiokarboninis datavimas – atveria galimybes ir tokių „palimpsestinių“ objektų panaudojimui nagrinėjant mezolito bendruomenių socialinę organizaciją ir gyvenviečių sistemas.

Justina Minelgaitė-Plentienė (Klaipėdos universitetas, II metai)

Kulinarinė literatūra Lietuvos gastronomicinėje kultūroje 1925–1940 m.

Pranešimo tikslas – pristatyti kulinarinę literatūrą, leistą Lietuvoje 1925-1940 metais. Tarpukariu pastebimas šio literatūros žanro pakilimas, tačiau lietuviškoje istoriografijoje kompleksiška kulinarinės literatūros analizė yra gana nauja tema, nors šiek tiek dėmesio skirta pavienėms kulinarinėms knygoms. Tyrimo, kuriuo remiantis bus pristatytas šis pranešimas, metu, be tiesioginės šios literatūros turinio analizės, taip pat buvo siekiama išsiaiškinti ir jos atsiradimo kontekste kylančius klausimus: Kodėl kulinarinės knygos atsirado tam tikru metu? Kaip jų atsiradimas koreliavo su bendru gastronomicinės kultūros lauku? Kas kūrė lietuviškas kulinarines knygas? Kas inicijavo jų leidybą? Kodėl? Kokias idėjas, vertybes lietuvių skaitytojams siūlė šie kulinariniai leidiniai ir kokią lietuvišką gastronomicinę aplinką jie siekė sukurti?

Vigilija Pilkauskienė (Vilniaus universitetas, IV metai)

GIS technologijų pritaikymas tiriant tarpukario Lietuvos kaimo sodybų modernizaciją: geografinių erdvinių duomenų analizė

Tarpukariu Lietuvoje vykę reikšmingi pokyčiai ekonominiame, kultūriniame ar socialiniame gyvenime neretai yra įvardijami *modernizacijos* ar *progreso* sąvokomis.

Vienas tokių procesų, turėjusių atliepti ūkio sektorių modernizacijos poreikius, o kartu ir atspindėti valstybės pažangą – dar pirmaisiais nepriklausomybės metais suformuota idėja apie moderniais principais paremtų, t. y. racionaliai suplanuotų, higienos reikalavimus atitinkančių, patogių ir estetiškų kaimo sodybų kūrimą. Žemės reformos metu, kuomet vyko intensyvus kaimų skirstymas į vienkiemius ir buvo formuojami smulkūs bei vidutiniai ūkiai, ši idėja tendencingai propaguota ir pamažu diegė naujus kaimo sodybų kūrimo principus. Visa tai lėmė, kad ganėtinai plataus masto reformos, vykdytos iki pat nepriklausomybės praradimo, paliko žymų pėdsaką ne tik Lietuvos žemėtvarkos lygmenyje, bet ir mažesniame sodybų struktūriniame vienetė. Deja, dėl sovietmečiu vykusios melioracijos ir vienkiemų naikinimo politikos didelė dalis tarpukario palikimo buvo sunaikinta, o patys kaimo sodybų

modernizacijos klausimai ilgą laiką nebuvo plačiau analizuoti. Tad tarpukariu vykusios modernizacijos eigoje suformuotų sodybų pažinimo, vertės, apsaugos ar išlikimo situacija iki šiol nėra aiškiai apibrėžta.

Atsižvelgus į su tiriamuoju objektu susijusius aktualius, o kartu ir probleminius aspektus, rengiant disertaciją siekta rasti tinkamą metodą tiriamų sodybų potencialių vietų nustatymo ar išlikimo situacijai įvertinti, tad buvo nuspręsta plačiau paanalizuoti svarbius duomenis teikiančius kartografinius šaltinius. Tam pasitelkta *ArcGIS Pro* programinė įranga ir susieti 1938 m. išleistas topografinis ir dabartinis ortofotografinis žemėlapiai, bei atlikta pasirinktos vienos teritorijos erdviųjų duomenų analizė. Šio pranešimo tikslas – pristatyti apibendrinančias išvadas apie tiriamojo objekto buvusios ir esamos planinės struktūros pokyčius, užstatymo išlikimo situaciją, taip pat aptarti pasirinkto metodo privalumus, kylančias problemas identifikuojant bei analizuojant potencialiai išlikusių sodybų vietas.

Lukas Pocius (Lietuvos istorijos institutas, II metai)

Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijos fondas: jo galimybės ir trūkumai

Lietuvos valstybės istorijos archyve (toliau LVIA) yra apstu svarbių Lietuvos istorijai dokumentų, kurie apima laikotarpį nuo senųjų laikų iki XX a. pradžios. Tiriant Lietuvos teritorijoje vykdytą Rusijos imperijos politiką, neapneinama be vieno iš gausesnių LVIA esančio archyvinių dokumentų masyvo – 378 fondo, kitaip vadinamo Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijos fondu. Jis figūroja beveik visuose esamuose tyrimuose, kuriuose paliečiamas Šiaurės Vakarų krašto (toliau ŠVK) politinis, kultūrinis, socialinis gyvenimas. Fonde yra saugomi dokumentai apie rusifikacijos politiką, vykdytą po 1863 m. sukilimo, sekvestravimo politiką, imperatoriaus susirašinėjimą, Senato įsakus, dokumentus apie etnines grupes, joms nustatomas taisyklės. Aiškiai pastebima to laikotarpio generalgubernatorių, tokių kaip Michailas Muravjovas, Konstantinas von Kaufmanas, Eduardas Baranovas, Aleksandras Potapovas veikla ir jų pasirinktos politinės kryptys.

Gerokai mažiau žinome apie ŠVK vykdytą politiką iki 1863 m. Galime rasti ganėtinai sporadišką domėjimąsi tarpusukiliminiu (1831–1863 m.) laikotarpiu. Šiuo laikotarpiu turėjo būti pradėtas intensyvesnis, po 1831 sukilimo deklaruotas, ŠVK integravimas į Rusijos imperiją. Tačiau šiam laikotarpiui skirta nedaug dėmesio, o apie tuometines asmenybes (Nikolajus Dolgorukovas, Fiodoras Mirkovičius, Ilja Bibikovas) bei jų politinę veiklą žinoma gerokai mažiau. Siekiant geriau pažinti mūsų krašto raidą XIX amžiuje, būtina aktyviai dirbti su XIX a. pirmosios pusės šaltiniais. Kadangi generalgubernatoriaus institucija yra viena pagrindinių pozicijų, kuri vykdė ir kontroliavo centrinės valdžios diegiamą politiką, be XIX a. pirmosios pusės šaltinių pažinimo nesuvoksime generalgubernatoriaus įtakos kraštui, jo politinio, kultūrinio, sociokultūrinio kismo 1831–1863 m. laikotarpiu.

Šio pranešimo tikslas bus pristatyti tarpusukiliminio laikotarpio šaltinių masyvą, supažindinti su jo tyrimo galimybėmis, trūkumais, parodyti, kokių tipų dokumentai vyrauja šio laikotarpio šaltiniuose ir pabandyti atsakyti į klausimą, kodėl iki 1863 m. esantys šaltiniai sulaukia mažiau tyrėjų dėmesio.

Renata Rachmanovaitė (Klaipėdos universitetas, II metai)

Sportas Lietuvos kariuomenėje tarpukariu remiantis leidinio „Karys“ kiekybinio ir kokybinio analizės metodu

Lietuvoje po 1918 m. dar kurį laiką dalis materialių ir dvasinių resursų buvo nukreipti į Nepriklausomybės kovas, tad sportui nebuvo teikiamas prioritetas valstybiniu mastu ir gana didelė visuomenės dalis mąstė apie sportą kaip apie „tuščią laiko švaistymą“, „nereikalingą“, o ir sveikatai „nenaudingą“ ar net žalingą dalyką. Sporto svarbą suprato ir jį vystė jauna Lietuvos kariuomenė. Dėmesys sportui kariuomenėje pradėtas intensyvuoti ne dėl paties sporto, bet dėl jo pritaikymo kariuomenėje, fiziškai stiprinant ne tik karius jau esančius kariuomenės struktūrose, bet ir už jos ribų, siekiant plėsti potencialių karių gretas ir ugdyti fiziškai įgalią ir mokačią save fiziškai apginti tautą. Kariuomenė buvo pirmoji sportinės literatūros leidėja tarpukariu. Daug apie sportą rašyta „Karyje“.

Šio pranešimo tikslas – ištirti sporto vystymąsi kariuomenėje ir jos indėlį vystant sportą visuomenėje (už kariuomenės struktūrų ribų). Siekiant plačiau ištirti kariuomenės vykdytą sporto propagavimą visuomenėje, naudotas kokybinės (reikšminių turinių analizė) ir kiekybinės analizės metodas. Kiekybinio tyrimu sisteminami

duomenys apie sportą, fizinį lavinimą ir kūno kultūrą iš leidinio „Karys“ nuo 1920 m. iki 1940 m. Reikšminių turinių tyrimo dalyje analizuojami procesai, per kuriuos kariuomenė plėtė sporto propagavimą visuomenėje.

Aigustė Starkutė (Lietuvos istorijos institutas, II metai)

Prostitucija užsiimančių asmenų kontrolė sovietinėje sveikatos apsaugos sistemoje

Prostitucijos fenomenas, kai žmogus teikia seksualines paslaugas mainais į pinigus ar maisto produktus, buvo žinomas jau nuo seniausių laikų. Tačiau sovietmečiu viešojoje erdvėje apie tai beveik nebuvo kalbama, tarsi tai būtų neegzistuojantis reiškinys. Prostitucija buvo laikoma iš kapitalistinių santykių kylančia visuomenės yda, todėl tuo užsiimančių žmonių socialistinėje valstybėje būti esą negalėjo. Nutylėjimo problema apsunkina marginalizuotų visuomenės grupių – požiūrio į jas, valstybės institucijų ir visuomenės elgesio bei viešos reprezentacijos – istorinius tyrimus. Vis dėlto sveikatos apsaugos sistema buvo ta erdvė, kurios dokumentuose prostitucijos reiškinio nebuvo įmanoma nusišlėpti. Dažniausiai tai buvo susiję su lytiškai plintančiomis infekcijomis, mat sergančios arba įtariamai užsikrėtusios moterys buvo pristatomos gydytis į dermatovenerologijos dispanserius ar kabinetus, kur buvo tikrinamos ir laikomos. Pranešime bus kalbama apie prostitutas, atsidūrusias sveikatos apsaugos sistemos diskursuose. Mėginama atsakyti į klausimus: į kokių sveikatos apsaugos institucijų akiratį dažniausiai papuldavo prostitucija užsiimantys asmenys? Ar elgesys su tokiais asmenimis iš esmės skyrėsi nuo elgesio su kitais pacientais? Kaip sveikatos apsaugos sistema prisidėdavo prie kovos su prostitucija? Su kokiomis kitomis valdžios institucijomis bendradavo gydymo įstaigos, siekdamas kontroliuoti prostituciją?

Mantas Valančius (Lietuvos istorijos institutas, III metai)

Cheminių ir fizikinių metodų pritaikymas Lietuvos geležies amžiaus keramikai tirti

Pranešime bus pristatoma, kaip nedestruktyvūs cheminiai tyrimo metodai ir iš dalies destruktivūs keramikos petrografiniai tyrimo metodai gali būti pritaikomi geležies amžiaus ar kito laikotarpio Lietuvoje rastai archeologinei keramikai tirti. Nors atsiranda vis daugiau bandymų pritaikyti medžiagų mokslo metodus Lietuvos archeologiniams klausimams spręsti, ši sfera lieka eksperimentinėje stadijoje. Jos įsitvirtinimą Lietuvoje, o kartu ir didelėje dalyje Šiaurės Rytų Europos, apsunkina čia esantis ledyno suformuotas kraštovaizdis. Šiuose kraštuose buvęs ledynas ženkliai niveliavo kraštovaizdžio chemines bei fizikines savybes ir labai sumažino galimybę aptikti unikalius vietinių archeologinių artefaktų aspektus. Dėl šios priežasties Šiaurės ir Rytų Europoje dirbantys specialistai ieško naujos ar koreguotos cheminių ir fizikinių tyrimų metodikos, kuri pasiteisintų šiuose kraštuose. Cheminei šio tyrimo daliai buvo pasitelktas pXRF Brucker Tracer III SD aparatas, kuris leido greitai ir pigiai surinkti cheminę informaciją iš daugiau kaip 500 geležies amžiaus keramikos šukių, rastų 43 archeologinėse gyvenvietėse. Gyvenviečių keramikos cheminiai savitumai labiausiai atsiskleidė lyginant gyvenvietes poromis. Daugumoje atvejų cheminiai mėginiai iš skirtingų gyvenviečių buvo nuosekliai skirtingi, tačiau nuo 15 % iki 43 % gyvenviečių porų, priklausomai nuo regiono, buvo chemiškai neatskiriamos. Petrografiniai keramikos mėginiai – mikrošlifai – buvo pagaminti pagal standartinį protokolą. Šie mikrošlifai analizuoti poliarizuojančiu mikroskopu mėginius didinant 25 ar 40 kartų. Petrografinė mėginių analizė leido pastebėti, kad tuometinei keramikai gaminti buvo naudojamas įvairaus liesumo molis su natūraliomis smulkiomis priemaišomis – aleuritu. Pagal šių natūralių molio priemaišų pobūdį galima išgauti informaciją apie keramikai gaminti pasitelktų molio šaltinių pobūdį. Sujungus cheminius ir petrografinius rezultatus, daugeliu atvejų pavyko rasti unikalius keramikos sudėties bruožus, kurie išskiria kiekvieno archeologinio objekto keramiką iš aplinkinių ar to paties regiono objektų. Šių bruožų atradimas galimai leidžia sekti keramikos judėjimą tarp praeities gyvenviečių, o keramikos judėjimas ar jo nebuvimas gali atspindėti ryšius tarp senovės gyventojų. Galimi ryšiai pastebėti objektuose prie Nemuno, Neries ir Palangoje.

Aurelija Zagurskytė (Vilniaus universitetas, III metai)

Paukščiai Lietuvos zooarcheologinėje medžiagoje: pagrindiniai klausimai ir preliminarūs rezultatai

Istorinių žinių apie paukščius suteikia ne tik rašytiniai ir kiti šaltiniai, bet ir tiesioginės jų liekanos – kaulai, plunksnos, kiaušiniai ir kiti. Tuo metu, kai istoriniai šaltiniai suteikia fragmentiškų žinių apie sąlyginai nesenus laikus,

archeologinių tyrimų metu randamos paukščių liekanos yra tiesioginis ir labai informatyvus šaltinis. Remiantis paukščių kaulais beveik visada galima pasakyti, kokias paukščių rūšis medžiojo ar valgė žmonės, kokiomis ligomis jie sirgo ir galiausiai – kokios rūšys įvairiais laikotarpiais yra aptinkamos Lietuvoje. Iki pradedant ruošti šią disertaciją 2021 metais, zooarcheologiniai ir kiti paukščių kaulų tyrimai Lietuvoje buvo atliekami su labai retomis išimtimis arba neatliekami visai. Per keliasdešimt metų saugyklose buvo tik kaupiama zooarcheologinė paukščių kaulų medžiaga, tačiau ji beveik nebuvo tirta. Doktorantūros studijų tikslas yra nukreiptas į daugiausiai morfologinius identifikacinius zooarcheologinius tyrimus, tačiau juos taip pat papildys laboratoriniai, istoriniai ir kitokių šaltinių tyrimai. Iki šiol gauti tarpiniai jų rezultatai jau gali būti lyginami su aplinkinių kraštų kontekstu.

Adomas Žirlys (Vilniaus universitetas, IV metai)

Pirmosios Lietuvos Respublikos susisiekimo politika

3-iojo dešimtmečio viduryje, pasibaigus nepriklausomybės kovoms ir valstybei ėmus funkcionuoti normaliu režimu, geležinkeliai kaip pažangiausia susisiekimo rūšis tapo visos susisiekimo sistemos pagrindu. Nors egzistavo įvairios idėjos, kaip reikėtų plėtoti ir valdyti visą sistemą, iki pat 4-ojo dešimtmečio pabaigos nebuvo paskelbtas nė vienas dokumentas, kurį būtų galima laikyti programiniu susisiekimo ar geležinkelių sistemos planu. Nepaisant to, dar 3-iojo dešimtmečio pirmojoje pusėje įsitvirtino nerašytas, tačiau esminis susisiekimo politikos principas – Lietuvos geležinkeliai turi veikti pelningai. Būtent šio principo užtikrinimas tapo pagrindiniu, dažnu atveju *ad hoc* vykdomos susisiekimo politikos siekiu.

Geležinkelių pelno užtikrinimas nebuvo paprastas procesas. Valstybingumo laikotarpiu buvo kalbama, diskutuojama ir svarstoma apie tris pagrindinius reiškinius, kurie galėjo turėti įtakos minėtam tikslui: geležinkelių autonomizaciją, motorinių transporto priemonių ir geležinkelių konkurenciją bei geležinkelių veiklos racionalizavimą. Nors Lietuvoje apie šiuos reiškinius kalbėta iš esmės paeiliui – atitinkamai 3-iojo dešimtmečio antrojoje pusėje, dešimtmečių sandūroje ir ekonominės krizės laikotarpiu – visi jie buvo gana glaudžiai susiję ir kartais tiesiogiai išplaukė vieni iš kitų.

Svarbu tai, kad visų šių diskusijų metu, ypač prasidėjus spartesnei motorizacijai, iš esmės pakito požiūris į visą susisiekimo sistemą ir geležinkelių vaidmenį joje. Nepaisant to, geležinkelių pelnas liko siekiamybe, kurią įgyvendinti leido po diskusijų priimti sprendimai. 4-ojo dešimtmečio pabaigoje jie buvo simboliškai kodifikuoti paskelbus „Lietuvos susisiekimo politikos gaires“. Tačiau panašu, kad priimti sprendimai pasižymėjo *ad hoc* sprendimų trūkumu – nebuvo toliaregiški ir juos priėmus grėsė didesnės problemos netolimoje ateityje.